

KOMISJA FRAZELOGII SŁOWIAŃSKIEJ
MIĘDZYNARODOWEGO KOMITETU SŁAWISTÓW

UNIWERSYTET SZCZECIŃSKI
INSTYTUT FILOLOGII SŁOWIAŃSKIEJ

ERNST-MORITZ-ARNDT-UNIWERSYTET
W GREIFSWALDZIE
INSTYTUT SŁAWISTYKI

SŁOWO. TEKST. CZAS – VI
Nowa frazeologia w nowej Europie
Новая фразеология в новой Европе
Neue Phraseologie im neuen Europa

Materiały VI Międzynarodowej Konferencji Naukowej
(Szczecin, 6-7 września 2001 r.
Greifswald, 8-9 września 2001 r.)

pod redakcją

Michaiła Aleksiejenki, Walerego Mokijenki, Harrego Waltera

Szczecin – 2002 – Greifswald

Referaty opublikowano zgodnie z oryginałami dostarczonymi przez Autorów.
Wydawca nie ponosi odpowiedzialności za ich treść, formę i styl.

Recenzenci

prof. dr hab. Andrzej Sitarski (Poznań, Polska)
prof. dr hab. Nikołaj Alefirenko (Wołgograd, Rosja)
prof. dr hab. Florij Bacewicz (Lwów, Ukraina)
prof. dr hab. Reiner Eckert (Berlin, Niemcy)

© Copyright by Uniwersytet Szczeciński, Szczecin 2002

ISBN 83-7241-244-8

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIwersYTETU SZCZECIŃSKIEGO

Wydanie I. Ark. wyd. 30,5. Ark. druk. 38,9. Format B5.

USP01 96/2002

SPIS TREŚCI

	Str.
Od redaktorów.....	11
<i>K юбилею проф. Йосипа Матешича.....</i>	13

REFERATY PLENARNE

АЛЕКСЕЕНКО Михаил <i>Отражение актуальных процессов синхронической динамики языка в новой фразеологии.....</i>	23
БИРИХ Александр, МАТЕШИЧ Йосип <i>Фразеология в русском и хорватском субстандарте.....</i>	34
CHLEBDA Wojciech <i>Ujarzmienie ognia. Podbój Kosmosu a frazeologia.....</i>	47
КАНТОРЧИК Урсула <i>Метафорическая модель „выборы - это борьба и война“ в русской публицистике.....</i>	55
МОКИЕНКО Валерий <i>Проблемы европейской фразеологической неологии.....</i>	63
ЗОРИВЧАК Роксолана <i>Фразеология письменника як перекладознавча проблема (На матеріалі англomовних перекладів творів Тараса Шевченка).....</i>	80

I. NEOLOGIZMY FRAZEOLICZNE W ASPEKTCIE KULTUROLOGICZNYM

БЕРГМАНН Анка <i>Бизнесмен входит в рынок и гоняется за длинным рублем (о фразеологическом потенциале старых и новых слов в русском языке).....</i>	93
БУДНЯК Данута <i>Искрометні скарби – фразеологізми образного потенціалу української, російської та польської мов.....</i>	99
ЦЫБОВА Ирина <i>Отражение концепта праздник, лень, бездействие во французской и русской фразеологии.....</i>	105
DŁUGOSZ Kazimierz <i>Jak przejawia się antropocentryzm we frazeologii współczesnych listów prywatnych?.....</i>	111
ГЕОРГИЕВА Стефка <i>Роль новых символов в формировании фразеологического образа.....</i>	117
КОМОРОВСКА Эва <i>Колористика метафорических выражений польского языка в когнитивном плане.....</i>	121
КОСМЕДА Татьяна <i>Фразеология в аспекте аксиологической прагматической лингвистики.....</i>	126
KUCZYŃSKA Marzanna, ALEKSIEJENKO Michail <i>Jej imię znaczu - życie.....</i>	133
ЛЕВЧЕНКО Олена <i>Етнічні стереотипи у публіцистичному тексті.....</i>	147

Anita Hrnjak
(Zagreb, Hrvatska)

NOVE USTALJENE SVEZE RIJEČI U JEZIKU JEDNE HRVATSKE RADIO STANICE

1. U ovome radu analizira se dio novih ustaljenih sveza riječi prikupljenih slušanjem programa hrvatske radio stanice «Radio 101» u razdoblju od pet mjeseci (od veljače do srpnja 2001. godine). Riječ je o zagrebačkoj radio stanici koja izuzetnu popularnost duguje svojoj nekonvencionalnosti stalnim nastojanjima svojih novinara da razviju kritički duh kod slušatelja i podupru demokratska strujanja u društvu, ali najvažniji dio njihovog šarma i prepoznatljivog stila čini pomalo neuobičajen jezik, karakterističan po svojevrsnom ironijskom odmaku i humoru u prezentiranju informacija. Ironično i sarkastično obojenim sadržajima jezik doprinosi upotrebom brojnih figura relativiziranja i promjene značenja na temelju kojih nastaju nove USR. Bogata zastupljenost različitih ustaljenih figurativnih sveza riječi i frazema u užem smislu ne čudi s obzirom na činjenicu da je novinarski stil jedan od onih funkcionalnih stilova koji se odlikuju znatnim stupnjem upotrebe ekspresivnih jezičnih sredstava (Silić, 1997: 496). Ipak, jezik ove radio stanice specifičan je po tome što su takva ekspresivna jezična sredstva podjednako zastupljena kako u zabavnim, tako i u informativnim žanrovima, čime se odstupa od inače uobičajene prakse radijskog jezika da se u informativnim žanrovima upotrebljavaju neutralna jezična sredstva radi izražavanja izravnog i točnog odnosa prema činjenicama. Osim žurnalizama, ustaljenih izraza u kojima nije provedena desemantizacija njihovih komponenata, u prikupljenom korpusu pronalazimo i nekoliko tipova novih USR koje zasad možemo smatrati okazionalizmima ili individualno-autorskim kreacijama, ali koje imaju i sve preduvjete da se frazeologiziraju i steknu status ravnopravan svim ostalim frazemima hrvatskog jezika².

¹ Odsad ću u tekstu umjesto termina *ustaljena sveza riječi* upotrebljavati kraticu USR.

² Zbog ograničenosti duljine teksta ovdje ću analizirati samo dio USR za koje smatram da su najbolja ilustracija načina na koji jezik ove radio stanice odstupa od konvencionalnog i stilski neutralnog jezika i frazeologije hrvatskog jezika.

2.1. Neke od njih nastaju na osnovi već postojećih i zabilježenih frazema zamjenom jedne ili više postojećih komponenata bez promjene frazeološkog značenja. U novoj USR *Bogu iza nogu* sa značenjem 'vrlo daleko, u zabačenom kraju' prepoznajemo frazem *Bogu iz leđa* u kojem je došlo do zamjene komponente u okvirima istog semantičkog polja, a s novom komponentom postignut je efekt rime. U skladu s općom tendencijom unošenja stranih elemenata u novijoj frazeologiji hrvatskog jezika nove su komponente često strani leksemi. Tako frazem *biti u pozadini* sa značenjem 'biti neprimjetan, držati se daleko od glavnih događaja' pronalazimo u novom obliku *biti u backgroundu* s anglicizmom kao značenjskim ekvivalentom zamijenjene komponente. Frazeme *biti na potezu* 'biti na redu za učiniti što' i *staviti lokot na usta* 'zašutjeti' pronalazimo u novom obliku s germanizmima kao *biti na štihu*³ i *staviti flaster na usta*. Nove komponente ovdje nisu značenjski ekvivalenti starih, ali stvaraju gotovo identičnu sliku u dubinskoj strukturi USR. U slučaju prve USR funkciju poteza u šahu preuzima bacanje karte u kartaškoj igri, dok u drugoj ulogu lokota, sredstva koje onemogućava otvaranje usta, preuzima flaster. Strukturno-gramatičkom preoblikom frazema *biti u svom filmu* 'biti okrenut samome sebi, živjeti u svom svijetu' nastala je često upotrebljavana USR istog značenja *furati svoj film* koja je stilski obilježena zbog upotrebe zargonizma njemačkog podrijetla *furati* sa značenjem 'provoditi, pronositi, propagirati; biti pristalica koga ili čega'. Prema ovom novom obliku nastaje isto tako stilski obilježena USR *furati horror* sa značenjem 'biti u stalnom pesimističnom raspoloženju' koja se ističe jer u njenom sastavu pronalazimo zargonizam njemačkog podrijetla i anglicizam. Promjenom obiju komponenti frazema *šaka jada* dobivamo USR *šačica mizerije* u značenju 'nešto maleno i slabo; bijeda'. Ovdje značenje nove USR dobiva izrazito ironičan prizvuk zbog upotrebe umanjnice, a u komponenti *mizerija* kao internacionalnoj riječi potencirano je značenje domaće riječi *bijeda*.

2.2. Neke nove USR nastaju izostavljanjem jedne ili više komponenata, pri čemu može, ali i ne mora doći do semantičke preoblike. Izostavljanjem fakultativne komponente frazema *pale se komu rolete [na oči]* 'razljutiti se, izgubiti kontrolu nad sobom' ne dolazi do promjene značenja novog oblika frazema *pale su komu rolete*, ali izostavljanje dviju komponenti praćeno je

³ Upotreba ovog germanizma ograničena je na govor grada Zagreba i okolice, pa je i cijela USR s ovom komponentom regionalno obojena.

određenom promjenom značenja i kategorijalnog određenja u slučaju nove USR *boli glava* koja se upotrebljava u atributnom značenju 'loš, užasan' za razliku od frazema *boli koga glava* sa značenjem 'imati puno briga, doživjeti neprijatnost'.

2.3. Osobito je zanimljiva skupina novih USR koje možemo povezati s već postojećim frazemima tek pomnijom analizom i osvještavanjem frazeološkog taloga na temelju kojeg dolazimo do značenja, budući da su one izgrađene na slici istog ili sličnog konceptualno-semantičkog polja. Pritom je struktura novih USR izmijenjena, a značenja su im u velikoj mjeri srodna. Međutim, frazemi su čvrste strukture koje se reproduciraju u ustaljenom obliku pa strukturne promjene nužno rezultiraju i novim značenijskim nijansama. Frazem [*kao*] *šaka u oko* [*komu*] 'koji se ističe zbog odstupanja od uobičajenog ili primjerenog kakvoj situaciji' možemo povezati s frazedom sličnog semantičkog taloga i značenja *bosti oči* [*komu*] 'neprijatno i napadno djelovanje, stršiti'. Po uzoru na veliki broj frazema hrvatskog jezika organiziranih oko leksema *glava* koji se simbolički povezuje s čovjekovim umom, osjećajima i inteligencijom nastala je i nova USR *biti skuhan u glavi* sa značenjem 'biti neracionalan, opsjednut ili zanesen čime'. Prema semantičkom talogu možemo je povezati s frazedom slična značenja *usijana* (*ugrijana, uspaljena*) *glava* 'zanesenjak, fanatik', ali i s frazemima suprotna značenja i obrnute slike u njihovoj pozadini *imati* (*zadržati* i sl.) *hladnu glavu* 'biti hladnokrvan, promišljen' i *biti hladne glave* 'biti staložen, razuman'. USR *full gas* 'jako, intenzivno, u najvećoj mogućoj mjeri' nastala je po uzoru na već postojeće priložne frazeme hrvatskog jezika srodnog značenja *punom parom, punim gasom* i *punim jedrima* 'brzo, jako, svim silama'. Pritom se komponenta *gas* u svezi s nepromjenjivim engleskim pridjevom ponaša kao nepromjenjiva imenica, iako se inače u hrvatskom jeziku mijenja kao bilo koja druga imenica muškog roda. U analiziranom korpusu pronalazimo i USR *dinsta se što u čijoj kuhinji* sa značenjem 'netko u tajnosti sprema kakvu prijevaru, neugodnosti za koga', nastalu po uzoru na niz značenijski srodnih frazema kao što su *nešto se kuha* 'nešto loše se sprema', [*neki*] *vrag se kuha* 'nešto se sprema' i *kuhati kome kašu* 'spremati kome neugodnost' u kojima se čije tajno djelovanje i pripremanje kakve podvale povezuje s kuhanjem i kuhinjom. Ova nova USR regionalno je obojena, jer je umjesto stilski neutralnog glagola *kuhati* upotrijebljen germanizam *dinstati* kojim se označava jedan način kuhanja. Na sličan način već postojeći frazemi srodnog značenja kao što su *biti* (*nalaziti se/naći se*) *na*

rdnjoj (*velikoj, živoj*) *muci* 'biti (nalaziti se, naći se) u velikoj neprilici' i *biti* (*naći se* i sl.) *na* (*u*) *sto muka* 'biti (naći se i sl.) u velikoj neprilici, u neizvjesnosti' motiviraju nastanak nove USR *biti u porođajnim mukama* sa značenjem 'biti u neugodnoj situaciji, činiti što s izuzetnim naporom', s tom razlikom što u novom frazemu povezivanje s porodom dodaje značenju novu nijansu, pa se neugodnost i trpljenje ne odnose na stanje, već na kakvo djelovanje. Semantički talog USR *imati vatu u ušima* sa značenjem 'ignorirati što ne željeti što čuti' navodi nas da je povežemo s postojećim frazemima s gotovo identičnog značenja *biti začepljenih ušiju* 'ništa ne (htjeti) čuti' i *začepiti* (*zapušiti* i sl.) *sebi* (*si*) *uši* 'ne htjeti čuti/znati'.

2.4. Slušajući ovu radio stanicu često ćemo čuti USR *točan kao smrt* sa značenju 'savršeno točan (vremenski)' koji je nastao na nešto drugačiji način od ranije navedenih novih USR. S obzirom na činjenicu da se u hrvatskom jeziku upotrebljavaju frazeološki izrazi *točan kao sat* (*ura*) 'savršeno točan' i *sigurno kao smrt* 'posve sigurno', možemo pretpostaviti da je struktura navedene USR posljedica kontaminacije ovih dvaju frazema, dok je prema značenju sinonim prvog od njih.

2.5. Neke nove USR možemo povezati s postojećim frazemima sličnog semantičkog taloga, ali drugačijeg značenja. S obzirom na postojanje čitavog niza frazema kao što su *zasjesti u fotelju* 'doći na visoki položaj' ili *klima se kome fotelja* 'biti izložen opasnosti gubitka visokog položaja' mogli bismo krivo zaključiti da nova USR *činiti što iz fotelje*, utemeljena na sličnom semantičkom talogu, ima i slično značenje. Međutim, kod nje se fotelja ne povezuje s foteljom kakvu ima osoba na visokom položaju, već s foteljom u kojoj se odmaramo u udobnosti vlastitog doma, pa USR dobiva značenje 'sudjelovati u čemu ne napuštajući udobnost doma' ili 'uživati u udobnosti doma, pokušavati stvoriti privid sudjelovanja u kakvoj situaciji (ob. neugodnoj, problematičnoj ili opasnoj)' uz naglašen ironičan prizvuk.

2.6. Nove USR *nakon gričkog topa* sa značenjem 'poslijepodne' i s *gričkim topom* 'točno u podne' možemo opisati kao regionalno ograničene u upotrebi, jer je njihov semantički talog potpuno neproziran za onoga tko nije upoznat sa znamenitostima grada Zagreba. Da bismo u ovom slučaju došli do značenja moramo znati da svakoga dana, već više od stotinu godina, top na kuli Lotrščak puca točno u podne označavajući spomen na događaj iz zagrebačke

prošlosti, kada je top točno u podne ispalio hitac pogodivši turski tabor i na taj način odvratio neprijatelje od napada.

3. Moramo spomenuti i velik broj novih USR svojstvenih jeziku ove radio stanice koje nisu nastale kao strukturalna i/ili semantička preinaka postojećih frazema i u kojima ne prepoznamo srodnost s drugim frazemima prema semantičkom talogu ili značenju. Najveći broj takvih USR slijedi trend nove hrvatske frazeologije i nastaje unošenjem u svoj sastav stranih komponenti, u većoj ili manjoj mjeri adaptiranih i ukorijenjenih u sustav hrvatskog jezika. U daleko najvećem broju slučajeva vidljiv je utjecaj engleskog jezika, pa često čujemo USR koje kao komponentu sadrže anglicizam. Npr. takva je USR *izvesti moralni striptiz* sa značenjem 'otkriti svoje pravo lice, otkriti svoje (ob. nemoralne) namjere', utemeljena na slici svlačenja pred publikom, pri čemu nije zanemariva činjenica da je striptiz kao način zarade za većinu ljudi upitne moralne vrijednosti. Njemački je jezik zbog dugotrajnih međujezičnih dodira ostavio u hrvatskom jeziku, osobito jeziku sjeverozapadne Hrvatske, neizbrisiv trag, pa ne čudi činjenica da u korpusu često nailazimo i na USR s germanizmima u njihovom sastavu. Takva je npr. USR *držati kome štangu* sa značenjem 'bezuvjetno podržavati koga, biti na čijoj strani', u pozadini koje nalazimo sliku osobe koja je drugome čak i fizički oslonac, zatim USR *biti dežurni kibic* sa značenjem 'biti radoznali promatrač', utemeljenu na našem znanju o tome da je kibic osoba koja promatra i živo prati kartašku ili koju drugu igru, a da u njoj sam ne sudjeluje, i dr. USR *peglati čiji imidž* spaja u svom sastavu germanizam *peglati* i anglicizam *imidž*. Upotrebljava se u značenju 'popravlјati sliku o kome, prikazivati ga boljim nego što jest', a utemeljena je na semantičkom talogu koji sugerira da se slika (dojam) o kome može ispeglati poput izgužvanog komada tkanine. USR ovoga tipa često osim stranih elemenata sadrže i žargonizme, a i sami su žargonizmi često stranog podrijetla. Jedna od takvih USR je *popušiti foru* sa značenjem 'biti prevaren, ispasti budala'. Njena je prva komponenta glagol koji ovdje nije upotrijebljen u doslovnom značenju 'završiti s pušenjem (cigarete, lule i sl.)', već u žargonskom značenju 'nasjesti na laž, trik i sl.', dok je druga komponenta isto žargonizam sa značenjem 'dosjetka, smicalica'. Od USR ovoga tipa najveću šansu da se frazeologiziraju i postanu dio standardne frazeologije imaju one koje ne sadrže niti strane elemente niti žargonizme. Takve su npr. često upotrebljavane USR *pet nula* ili *sve pet* s istim značenjem 'odličan; odlično,

najvišeg stupnja kvalitete' u kojima se svojstvo izvrsnosti povezuje s najvišim mogućim prosjekom školskih ocjena.

4. Sigurno najzanimljiviju skupinu čine ustaljene sintagme svojstvene isključivo jeziku ove radio stanice. Riječ je o neočekivanim svezama riječi nastalim s namjerom izazivanja efekta humora i ironije na osnovi figura zamjene značenja kao što su metonimija, perifraza ili antonomazija. Podloga im je gusta mreža asocijacija i aluzija, a nemoguće ih je razumjeti bez poznavanja širog društveno-kulturnog konteksta hrvatske svakodnevice. Oni se najčešće odnose na poznate osobe javnog života i aktualna politička događanja. Npr. za predsjednika Stipu Mesića ustalila se sintagma *prva brada u Hrvata* u kojoj je došlo do metonimijske promjene značenja zbog koje brada počinje predstavljati osobu koja je nosi, a zbog važne funkcije koju ta osoba obavlja zauzima poziciju ispred svih drugih.

5. «Radio 101» nije konvencionalna i prosječna radio stanica, a mnogi bi rekli da ima osobitog šarma i duha. U skladu s takvom orijentacijom i radijski program odstupa od prosječnog i uobičajenog, kako u sadržajima koje prezentira, tako i u jeziku kojim to čini. Frazeologija koju možemo čuti u radijskom programu izuzetno je bogata i igra važnu ulogu u stvaranju svojevrsnog ironijskog odmača od svega rečenog, a samim time i u izražavanju određenog društveno-političkog stava. Najveći broj analiziranih novih ustaljenih sveza riječi ostat će u okazionalnoj upotrebi kao dio supstandardne ili regionalne frazeologije, ali dio njih mogao bi vremenom ući i u širu upotrebu i na taj način obogatiti frazeologiju hrvatskoga jezika.

Literatura:

1. Anić V. *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb 1998.
2. Anić V., Goldstein I. *Rječnik stranih riječi*, Novi Liber, Zagreb 1999.
3. Brozović-Rončević D., Gluhak A., Muhvić-Dimanovski V., Sočanac L. i B. *Rječnik novih riječi – mali vodič kroz nove riječi i pojmove u hrvatskim glasilima*. Zagreb 1996.
4. Fink Ž. *Frazeološke igre u reklamama ili misli li četkica za zube svojom glavom*. Zbornik HDPL-a «Tekst i diskurs». Zagreb 1997, s. 325-331.
5. Matešić J. *Frazeološki rječnik hrvatskoga ili srpskog jezika*. Školska knjiga. Zagreb 1982.
6. Silić J. *Novinarski stil hrvatskoga standardnog jezika*. Kolo br. 3. Zagreb 1997, s. 495-513.
7. Шанский Н.М. *Фраzeология современного русского языка*. Москва 1985.

